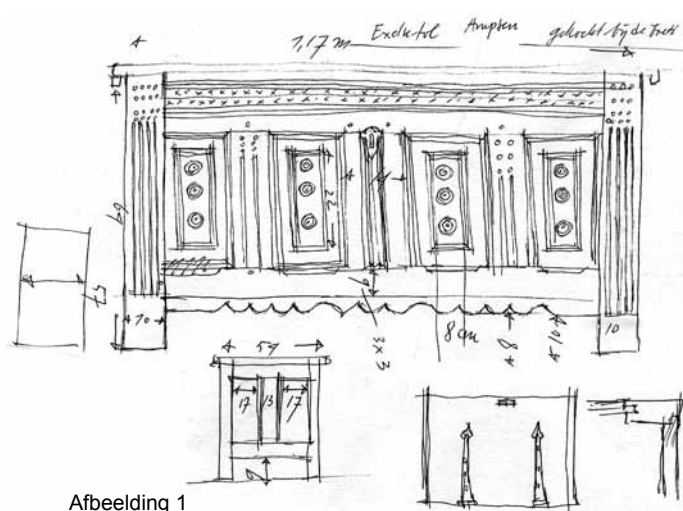

Tuugkisten in de noordelijke Graafschap (2)

Dr. Everhard Jans

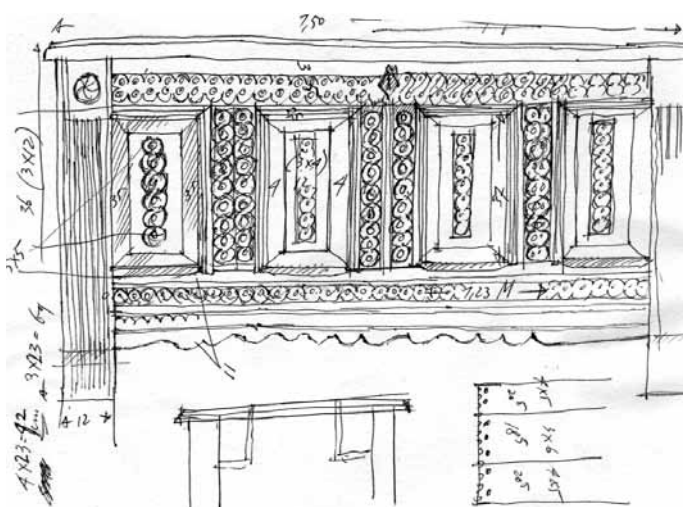
In mijn vorige artikel over dit onderwerp (Land van Lochem, 6, 2007, nr. 3) riep ik aan het eind op melding te maken van meerdere exemplaren in particulier bezit, die dan bestudeerd konden worden. Het resultaat was dat ik in Lochem en omgeving (Laren, Vorden, Harfsen) verschillende reacties kreeg die tot gezellige visites geleid hebben, met name het opmeten van stijlzuivere tuugkisten uit de noordelijke Graafschap. Er zijn ook Vriezenveense en Sallandse kisten in particulier bezit (Lochem en Laren). Veldonderzoek leidt altijd tot frisse resultaten, die (nog) niet in de boeken staan! Menselijke aspecten spelen daarbij ook een rol. Wellicht hebben kansels, gestoelten en dooptuinen uit Protestantse kerken in de Gelderse Achterhoek nog een zekere stilistische invloed gehad. Fraaie voorbeelden uit de zeventiende eeuw bleven in de reformatorische regio's van de Graafschap bewaard. Samenhang met Markelose buurtschappen (o.m. Stokkum) is duidelijk.

Afbeelding 1

De resultaten

Alle behandelde kisten zijn uit de late achttiende of de vroege negentiende eeuw. Ze dragen helaas geen ingekerfd jaartal. Een Lochemse particulier bezit een vierpaneels kist uit Ampsen, gekocht bij een boer (Exelse tol), die het moderne interieur opluistert. Karakteristiek zijn ook hier de cannelures op de hoekstijlen van het front. Dit zijn elementen die uit de Grieks-Romeinse tempelbouw afkomstig zijn: gezonken cultuurbezit. De breedte is 1,17 m., de hoogte 66 cm. De kops kant is door een staande regel in twee vakken verdeeld (diepte 54 cm.). Stermotiefjes en cirkeltjes versieren de bovenkant van het front. Ook hier: eikenhout. De panelen worden door drie geboorde cirkelmotieven geleed. De cannelures herhalen zich bij de scheidende verticale regels aan weerszijden van de middenas. De onderste sokkelplank is accoladevormig versierd. (afbeelding 1)

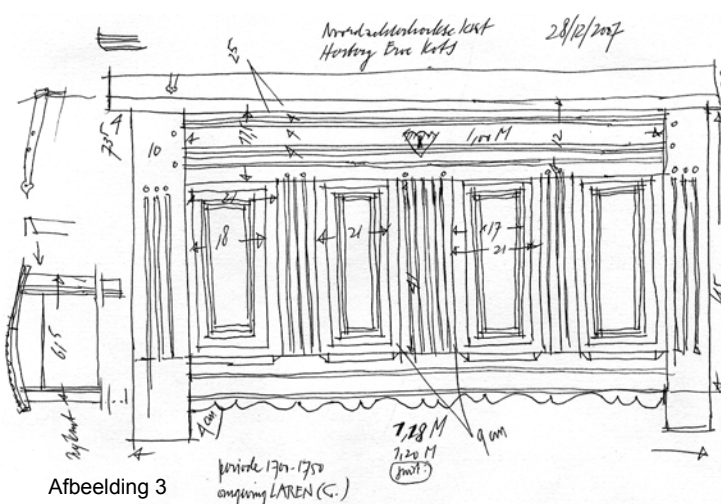
Afbeelding 2

In Vorden vond ik ook een typisch Noord-Achterhoekse exemplaar. Hier is het front rijker versierd, verwant aan Markelose kisten. De bovenste regel heeft een motief dat ook in Klein Dochteren (Roekvisch) voorkomt. Het is een soort krakelingmotief, dat zich steeds herhaalt, door een vaardige hand uitgegutst. Deze vierpaneelskist is 2,50 m. breed, groter dus dan de vorige. Wellicht komt deze kist van een welvarend boerenerf. De cannelures (gleuven) vinden we weer terug op de hoekstijlen. Daarboven zijn op de hoekstijlen wervelrozetten uitgesneden. Het krakelingmotief wordt herhaald op de vier panelen en op de staande regels. De getallen 3, 4 en 5 spelen een rol bij de maatverhoudingen. Bij de onderste sokkelplank zien we weer het krakelingmotief. Onder wordt het front afgesloten door een weerkerende accoladecontour. De diepte van de kist is 59,5 cm. (afbeelding 2)

Erve Kots

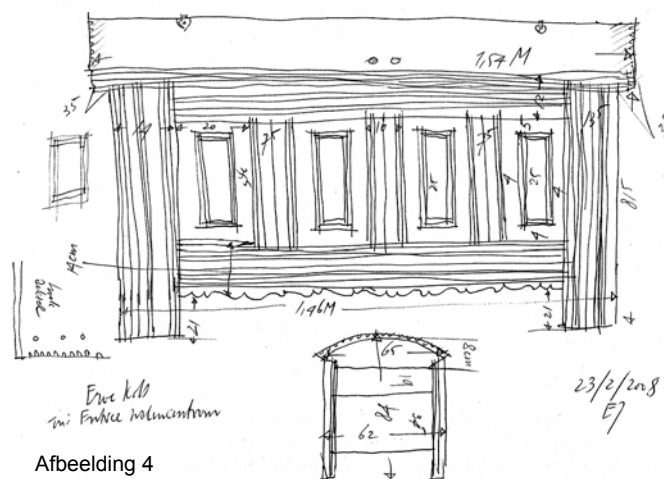
Een andere, kleinere Noord-Achterhoekse tuugkist staat in de vestibule van het zalengedeelte van de

theeschenerij van Erve Kots in Lievelede. Als "Leitmotiv" opnieuw drie cannelures op de beide hoekstijlen (front). Het front is slechts 1,20 m. breed. De hoogte bedraagt 73,5 cm. Het bergmeubel bezit een lichtgebogen deksel. Qua grootte en stijl lijkt hij op de kist uit Ampsen: de breedte is 1,20 m, slechts 3 cm. meer! De diepte is 61,5 cm. De panelen zijn zonder versiering: de uitvoering is sober maar verzorgd. De cannelures worden herhaald op de staande regels tussen de panelen. Karakteristiek voor de regio is het weerkerende accolademotief van de sokkelplank. Het eikenhout is fraai bewaard gebleven. (afbeelding 3)

Afbeelding 3

Bij de toiletten daar staat een wat forser bergmeubel met een frontbreedte van 1,46 m., vierpaneels met fraaie profielen op hoekstijlen, bovenregel en sokkelplank. Hoogte front 81,5 cm. Het deksel is opzij met gutssteekjes versierd. De panelen zijn sober geprofileerd. Onder opnieuw de sokkelplank met accolade-versieringen Het deksel is half rond met gutssteekjes versierd, opzij. De kist werd rond 1750 vervaardigd. Het is een typische kist uit de noordelijke Graafschap. (afbeelding 4)

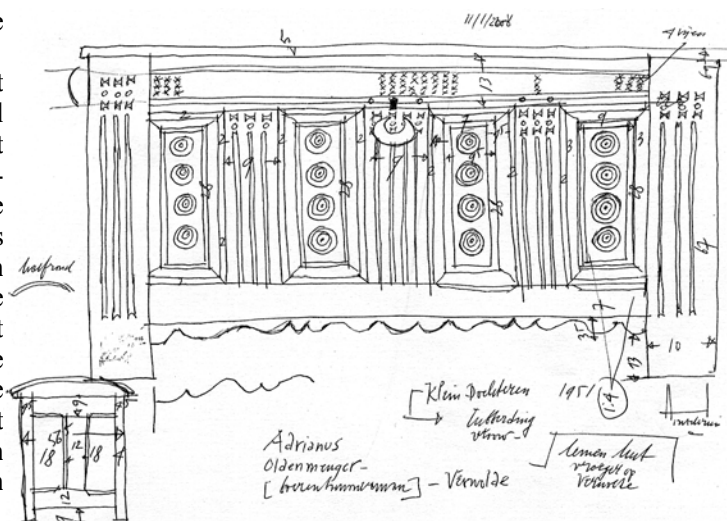

Afbeelding 4

Andere voorbeelden

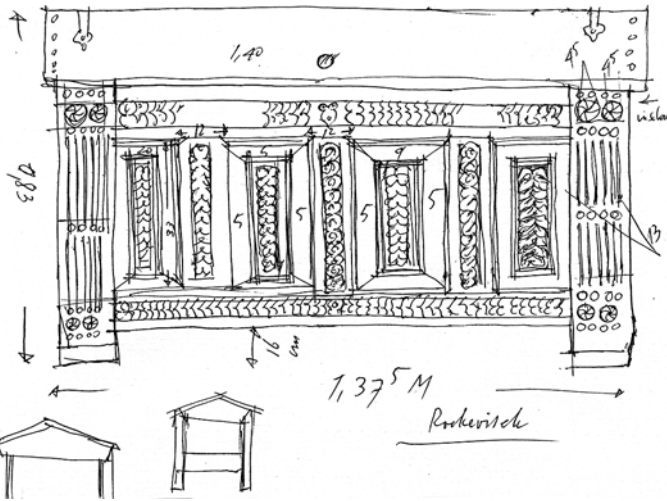
In de kruidenierswinkel Meilink in het Gelderse Geesteren stond vijftig jaar geleden op de overloop een tuugkist met "mooi sniewark". Dat zegt de volksmond.

In Exel is in particulier bezit een kleine kist die uit Klein Dochteren stamt, een mooi klein bergmeubel met een frontbreedte van 83 cm. In het gesprek valt de naam van een kundige boerentimmerman: Adrianus Oldenmenger uit de buurtschap Verwolde. De cannelures keren op hoekstijlen en staande regels terug als siermotief: net als de eerste kist uit Ampsen zien we op de vier panelen cirkelvormige, geboorde motieven, vier boven elkaar. De diepte van de zijkant is 56,5 cm. Ook hier in de middenas van de kopse kant een staande regel. De boerentimmerman werkte met getallenverhoudingen 3, 4, 5, 9, 18, 28, 56. Het vakgeheim! Vier rijen sterretjes (ingestanst met een metaalstempel) sieren de bovenregel. Opnieuw een half rond deksel. (afbeelding 5)

Afbeelding 5

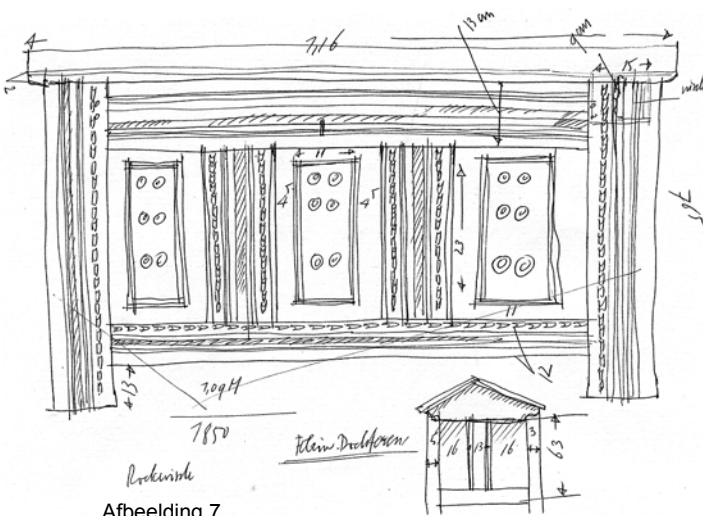
Bij boerderij Nijenhuis van Roekevisch in Klein Dochteren komen we terecht in een soort museum van antieke boerencultuur, liefdevol en tijdig bijeen-

Afbeelding 6

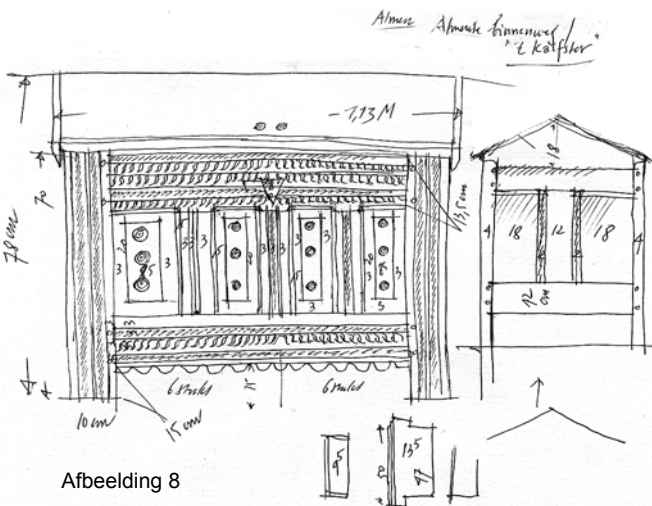
gebracht. Gelijkens met de Vordense kist vertoont een vierpaneelskist, hier weer met ingekerfd kra-kelingmotief, vrij druk versierd (angst voor de leegte). De frontbreedte is 1,37 m. met zadeldakdeksel een totale hoogte van 83 cm. Zônes met cannelures worden op de hoekstijlen afgewisseld door wentelrozetten. Op bovenregel en sokkelplank bevinden zich krakelingversieringen. (afbeelding 6)

Iets kleiner is een andere forse kist bij Roekevisch in Klein Dochteren, driepaneels met een frontbreedte van 1,09 m., panelen met cirkelvormige versieringen. De hoekstijlen, regels en sokkelplank zijn geprofileerd met reeksen gutssteekjes als decoratie, binnen voorzien van een vakje (het "inschrien"). Wat zeldzamer is het aantal van drie panelen. De getallen 11 en 23 spelen een rol. Opzij is weer een verticale regel in het midden toegepast en de kist wordt afgesloten door een zadeldakvormig deksel. (afbeelding 7)

Afbeelding 7

In een interieur in Almen is weer een wat kleiner kisttype bewaard gebleven: afkomstig van het "Kalfster" aan de Almense Binnenweg. Het deksel is 1,13 m. breed, de totale hoogte bedraagt 78 cm. Gebruikelijk zijn hier vier panelen, net als bij vorige bergmeubelen voorzien van geboorde cirkeldecoraties (drie stuks). S-vormige gutssteekjes geleden boven- en sokkelplank. Een geschulpte contour begrenst de laatste aan de benedenzijde. De hoekstijlen zijn geprofileerd. Als bij veel andere kleinere kisten bezit de kopse, korte zijde in de middenas een verticale regel onder de nok van het deksel. Getallen als 1, 5, 3, 4, 12 en 18 bepalen de maatverhoudingen. Ook is er een "inschrien" bovenin met houten klepjes, scharnierend op speunen (ingesloten). Maten: 13,5 x 50 cm. Datering: rond 1750. (afbeelding 8)

Afbeelding 8

Een bezoek bij landbouwer en houtbewerker A.J. Roekevisch in Harfsen leverde een fraai bewerkte kleine tuugkist op, afkomstig van bovengenoemde buurtschap Klein Dochteren, waar hij in de hilde van de boerderij verbleef. Het was een geschenk van zijn broer. Hier is weer het hoefijzervormige krakelingmotief verwerkt op de beide hoekstijlen, dat we bij voorkeur ten noorden van Lochem, maar ook in het Markelose Stokkum tegenkomen. Kleine sterretjes worden stempelvormig ingestanst. De kist is 1 m. breed en 56,5cm. diep. De kopse kant bestaat uit twee eiken planken. Hoogte zijkant: 3 x 23cm. = 69cm, hoogte zijkant deksel: 7,5cm, de beide planken van het "zadeldak" zijn 4 x 7,5=30 cm. Slot, sleutel

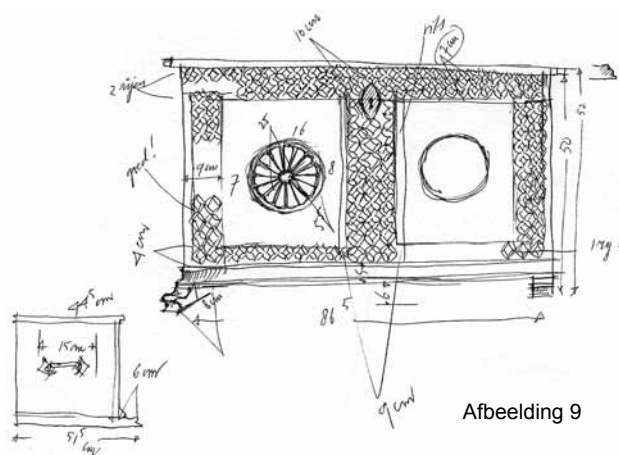
en slotplaatje zijn ook nog uit de bouwtijd: rond 1750. Het deksel is 1,04 m. breed. (geen afbeelding)

De heer A.J. Roekevisch heeft wel eens zelf een tuugkist in elkaar gezet, zonder tekening. Hij heeft nog de kennis van de traditionele kunstzinnige boerentimmerman, die langzaam met een lantarentje gezocht moet worden. Aan de wand in Harfsen hangt nog een fraaie mangelplank in kerfsnedetechniek, en kapstokken met siersnijwerk zijn ook een hobby van A.J. Roekevisch. Tijdens de Keidagen zit hij in de Molenstraat te Lochem om de oude ambachten glans te verlenen met zijn houtsnijwerk.

Borculo en Haaksbergen

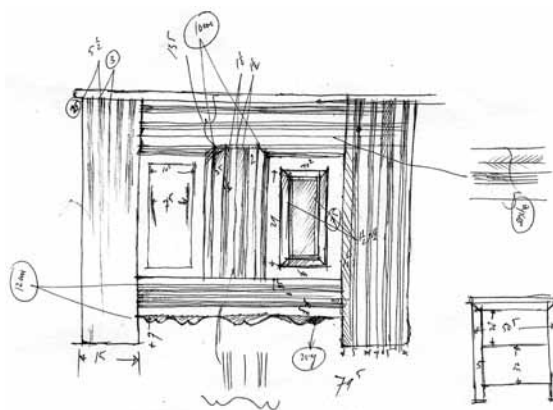
Jaren geleden, in 1990, tekende ik in de vestibule van het huidige restaurant "De Stenen Tafel" te Borculo,

een waterradmolen waar een voorvader van mij in de negentiende eeuw als molenaar actief was, een klein maar fijn tuugkistje van twee vierkante panelen aan de voorkant, 86,5 cm. breed en 53 cm hoog, op geprofileerde sleden. Als schilderijlijsten worden de panelen met in het midden rozetten omringd door regels met drukke kerfsnedeversiering, als angst voor de leegte. Datering: rond 1750, noordelijke Achterhoek. De zijkant heeft in het midden een smeedijzeren hengsel. (afbeelding 9)

Afbeelding 9

Rond 1990 tekende ik een bescheiden kistje met een frontbreedte van 79 cm. bij een particulier in Haaksbergen. Het telt twee panelen, heeft geprofileerde hoekstijlen van 15 cm. en een accolademotief onder de sokkelplank. Uit vergelijking volgt, dat ook dit bergmeubeltje uit de noordelijke Achterhoek stamt. Het werd omstreeks 1750 gemaakt. (afbeelding 10)

Afbeelding 10

Epiloog

Kunsthistorica drs. Petra Clarijs schreef in 1965, in een overzicht van de traditionele wooncultuur van Nederland: “Het is de vraag of er werkelijk kisten zijn aan te wijzen die typerend zijn voor Drenthe, Twente en de Achterhoek. ... Zolang wij niet beschikken over tientallen voorbeelden van gelijke typen uit dezelfde streek moeten we met onze conclusies voorzichtig zijn.”*). Dertig jaar later kon ik samen met twee Duitse onderzoekers aantonen dat er wel degelijk lokale varianten van tuugkisten tussen 1620 en 1860 in zwang geweest zijn, waarbij in Twente het verschil protestants-katholiek in de decoratie tot uitdrukking komt**). Dat de noordelijke Achterhoek overwegend protestant werd, leidde tot een zekere eenvoud en stilistische verwantschap, met een beperkt vormenapparaat .

*) P. Clarijs, “De wooncultuur”, in: *Volkskunst der Lage Landen*, Amsterdam/Brussel 1965, p. 30

***) E. Jans, H. Piepenpott en A. Eijnck, *Tuugkisten in Oost-Nederland. Versiering en typologie*, Oldenzaal 1994

Afbeeldingen:

1. Kist uit Ampsen, particulier bezit Lochem. Vervaardigd rond 1750
2. Kist uit Klein Dochteren, particulier bezit Vorden. Periode 1750-1800
3. Klein type tuugkist, erve Kots. Periode 1700-1750
4. Vierpaneels tuugkist, erve Kots, periode 1775-1800
5. Kist uit Klein Dochteren, particulier bezit te Exel, periode 1750-1800
6. Vierpaneels tuugkist, familie Roekevisch, Klein Dochteren, periode 1750-1800
7. Tuugkist familie Roekevisch, Klein Dochteren, periode 1700-1750
8. Tuugkist uit Almen, particulier bezit, periode 1750-1800
9. Klein type sledekist, particulier bezit Borculo, ontstaan rond 1750
10. Tweepaneels kistje, particulier bezit Haaksbergen, rond 1750

Tekeningen: auteur